

УДК 371.315.5

МАДУМАРОВА М. К.

Ж.Баласагын атындагы КУУнун ага окутуучусу

АМАЛКАНОВА Б. Т.

БатГУ педагогический институт в Кызыл-Кие

МАДУМАРОВА М. К.

КНУ им. Ж. Баласагына, Бишкек

АМАЛКАНОВА Б. Т.

BATSU Kyzyl -Kiya pedagogical institute

MADUMAROVA M. K.

J. Balasagyna KNU, Bihkek

AMALKANOVA B. T

МЕКТЕПТЕРДЕ Ч. АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУНУН ЖОЛДОРУ

**Интеграционные методы обучения произведений
Ч. Айтматова в школах**

**Integrative methods of teaching of works C. Aytmatov in
schools**

Аннотация: Макалада окуу жараянында интеграциялык методдорду колдонуунун актуалдуулугу жана өзгөчөлүктөрү каралган. ЧАйтматовдун чыгармаларын окутууда интеграциялык методдун артыкчылыктары көрсөтүлгөн.

Аннотация: В статье рассмотрены отличительные черты интеграционного обучения и необходимость применения его в современном процессе обучения, а также преимущества интеграционного метода обучения в преподавании произведений ЧАйтматова.

Annotation: The article discusses the distinctive features of integration education and the need to use it in the modern

learning process, as well as the advantages of the integration method of educating in teaching the work of С. Aytmatov.

Туйундуу свдвр: *Көркөм адабият, руханий байлыктар, көркөм мурас. информациялык доор, мектеп программасы, Ч.Айтматов, «Бугу-Эне» жомогу, Эне-Сай доору, кыргыз тарыхы, коом, тарбия, интеграциялап окутуу.*

Ключевые слова: *художественная литература, духовное богатство, художественное наследство, информационный век, школьная программа, сказка «Мать-Олениха», Енисейская эпоха, киргизская история, общество, воспитание, интеграционное обучение.*

Key words: *fiction, spiritual wealth, artistic heritage, information age, school curriculum, С. Aitmatov, “Mother-Deer” fairy tale, Yenisei era, Kyrgyz history, society, upbringing, integrational education.*

Керкем адабият адамды руханий байлыктар менен азыктандырат. Андыктан адабият сабактарында чыгармада берилген окуя, образдар аркылуу бала турмушка даярдалат. Учурдагы информациялык доордо балдардын адабий чыгармаларды, дегеле китеп окуусу мурдакы мезгилдерге салыштырмалуу басандай тушкөнү коомчулукту ойлондурбай койбойт. Жаш наристелерден тартып, мектеп окуучусу, студенттер, улуу кишилер да интернет сайттарына керектуу жана керексиз маалыматтар менен алектенип, кеп убакыт коротот. Биздин алдыбызда балдарды китеп окуганга үйрөтүү жана кандай жолдор аркылуу керкем чыгарманы окууга кызыктыруу жолдорун табуу маселеси турат.

Адабият майданында ат салышкан улуу жазуучулардын жазган чыгармаларында инсанды ойлондурган, талаш пикирге салган, баяндалган окуяга карата жооп издегенге шарт тузуп, адеп-ахлактын бийиктигине ундеп келген тубелук идеялар жашайт. Керкем чыгармаларда жазуучу өз эмурунун мазмунун, жашоосунун манызын жана аалам

философиясын ачып берууге аракет жасашат. Улуттук баалуулуктар менен жуурулушкан керкем чыгарма кайсы гана мезгилде болбосун ез баасын жоготпойт, тескерисинче, убакыт, мезгил етуп, коом езгерсе да керкемдук кучу все берет.

Залкар жазуучубуз Ч.Айтматовдун чыгармалары да дал ушундай улуттук баалуулуктар менен жуурулушкан тарыхый керкем мурастардын катарында турат. Жазуучунун чыгармачылыгына турдуу илимий аспектилерде ар тараптуу изилдеелер журуп, кецири масштабда пикирлер берилип, анын баасы дуйнелук адабиятта ез ордун тапты.

Мектеп программаларында, анын ичинде адабият сабагында Ч.Айтматовдун чыгармаларын кандай жолдор аркылуу окутканда балдар чыгарманын мазмунун, идеясын, ал суреттеген доорду тушуне алат деген маселе жатат. Себеби азыркы коом башка нукта жашайт. Ал эми жазуучунун чыгармаларынын кепчулугу езу жашаган социалисттик коомдо жаралган. Ал эми учурдагы демократиялык коомдо моралдык-психикалык абал чыңалып турат. Биз мындай абалдан чыгуу учун адабият сабактарында кишилер ортосундагы мерездиктен, чыккынчылыктан, таш боордуктан арылтып, адамдык касиеттерге тарбиялоого милдеттуубуз. Албетте, «Канткенде Адам уулу Адам болот?» деген маселе Ч.Айтматовдун бардык чыгармаларында башкы маселе катары берилип, ар бир чыгарма ушул суроого жооп издейт.

Азыркы кунде турдуу илимдерди ездештюре алган билимдуу жаштарды тарбиялоо, б.а. инсанды ар тараптуу тарбиялоо доордун актуалдуу маселеси болсо, дал ошол маселени чечууде интеграциялап окутуунун да ез орду керунет.

Интеграциялап окутууда бир нече илимдердеги материалдар жуурулуштурулуп, айкалыштырылып окутулат. Башкача айтканда, егулуп жаткан предметтин материалын терец тушундуруу учун башка предметтин материалы менен кошо тушундуруп, аны кошо уйренууге муктаждык жаралат.

Демек, интеграциялап окутуу предметтерди өз ара жуурулуштуруу аркылуу алардын тутумдашуу туйундерун табуу жана ийгиликтуу натыйжага жетишуу деген тушунукту берет.

Ошондуктан Ч.Айтматовдун чыгармаларын интеграциялап окутуу бир топ адабий даярдыкты талап кылат. Мисалы, мектептерде 5-класста улуу жазуучунун «Бугу-Эне» жомогун өтууден мурда жазуучу женунде маалымат берилип, ал маалыматты жазуучунун өмур жолундагы суреттеру аркылуу баяндап берилет. Бугу-Эне эпизодуна байланышкан иллюстрацияларды керсетуу аркылуу жомоктун сюжети окутулуп, искусство менен сабакты интеграциялап, окуучулар менен бирге талдоого алууга болот. Ошондой эле, «Бугу-Эне» уламышынын тексти менен Б.Шамшиев тарткан «Ак кеме» фильминдеги окуялар бири-бири менен алмак-салмак каралып, ар бир деталын салыштырып, кино менен интеграциялап, сюжетти тушундурууге мүмкүн. Ушундай жол менен эле эпизоддун спектаклде кандай аткарылгандыгын караса болот. Бул интеграциялоонун удаалаш тибине кирет. Мугалим балдардын алдына кинодо, театрда китептеги тексттин кандай колдонулгандыгын (сезме сезбу, өзгөртүлгөнбу, эмоциясы) табуу тапшырмасын берет. Балдар кино, театр, суреттер аркылуу сюжетти салыштырып, алардын элесин, образдарын жана тексттеги кээ бир цитаталарды эстеп калышат. Женекей тектти оозеки окуп чыкканга Караганда искусствонун кээ бир тармактары менен интеграциялап окутканыбыз, албетте, чыгармадан таасир алуу, ой-жугурткенге, эстетикалык табиттин ойгонушуна жана жыйынтык чыгарууга туртку берет.

«Бугу-Эне» жомогун окутууда тарых предмети менен да интеграциялап окутканга мазмуну жагынан туура келет. Мектептерде «Кыргызстандын тарыхы боюнча аңгемелер» окуу китебиндеги кыргыздардын б.з.ч. 2-кылымдан баштап Эне-Сайды мекендеп келгенин алардын чарбасы, каада-

салты, коомдук тузулушу тууралуу маалыматтар менен интеграциялоого болот.

Ч.Айтматовдун “Ак кеме” повестинде «Бугу-Эне» жомогунун баяндалышы женекей жомок айтуу эмес, кыргыз тарыхы менен байланыштырып, жомоктун жен жерден жаралбагандыгын, реалдуу кыргыз тарыхы менен тузден-туз байланышы бар экенин жомокко талдоо жургузууде мугалим Орхон-Энесай эстеликтери тууралуу тарыхый, адабий, лингвистикалык алгачкы маалыматтарды интеграциялаганга материалдар жетиштуу. Мугалим «Бугу-Эне» уламышын менен кыргыздардын Эне-Сайдан Ала-Тоого жер которгонун жомоктук сюжет менен бирге байыркы кыргыздардын Эне-Сай доорундагы кечмен турмушу, жашоо-шарты, ички-тышкы душмандар менен курешуусу сыяктуу материалдар менен интеграциялоонун жарыш тибин пайдаланып етсе болот.

Ч.Айтматовдун “Ак кеме”, “Кыямат”, “Кассандра тамгасы”, “Эрте келген турналар”, “Бетме-бет”, “Гулсарат” ж. б. чыгармаларында инсандын коомдо бир-бирине керсеткен зордук-зомбулугу, мыкаачылыгы, ата-энеге баланын баласындай мамиле жасабагандыгы, ушу сыяктуу бузулган коомго келууден адам туйулдугунун да баш тартуусу сыяктуу апаат коркунучтардан инсанды сактап калуу проблемалары кетерулуп жатат. Табият кубулушу, жаныбарлардын турмушу аркылуу инсандын жандуу жаратылыштын ажырагыс бир белугу экендигин, адам табият менен бир бутун экендиги ачык суреттелет.

Ушул чыгармалардын идеялык мазмунун терең тушундуруу учун философия, тарых, искусство, география ж.б. предметтер менен интерактивдуу окутууну уюштуруу окуучунун ой-жугуртуусунун енууусуне жана ар тараптуу калыптануусуна ебелге тузет. Ошентип, интеграция проблемасынын актуалдуулугу социалдык жактан езгечеленуп, есуп жаткан муунга терендетилген билим беруу учун езгертуулерду киргизуу зарылчылыгына алып келет. Ал

зарылчылык билим сапатынын жогорулашына, тарбиялоонун денгээлинин есушуне ебелге тузет.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Адабият терминдеринин тушундурме сездугу. (Тузгендер: Ж.Шериев, А.Муратов). - Ф., 1987
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. 1-белук. - Б.,1997.
3. Алымов Б. Кыргыз совет адабиятын окутуунун методикасы. Жогорку окуу жайларынын студенттери учун окуу китеби. - Ф.: Мектеп, 1981
4. Тешебаев, М. Кыргыз адабиятын интеграциялап Окутуунун илимий-методикалык негиздери (5-7-класстар) [Текст] / 13.00.02.-окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) Автореферат. -Б., 2010.-24 б.
5. Мадумарова М.К. Мадумарова Б. Т. Интеграциялоо проблемасынын философиялык, педагогикалык-психологиялык жана методикалык адабияттардагы [opfly.sje.kg.2009\(g\),mail.ru](mailto:opfly.sje.kg.2009(g),mail.ru). Наука, новые технологии и инновации. 2014.-№ 3.- С.310-312.

Рецензенттер: Осмоналиева Г.К. - филология илимдеринин кандидаты, Ж. Баласагын атындагы КУУнун профессору

Исираилова А.М.- педагогика илимдеринин кандидаты, Ж. Баласагын атындагы КУУнун доценти.